

Віталій Ігнат'єв

ІГНАТЬЄВ Віталій Аркадійович – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних та економічних дисциплін ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету». Сфера наукових інтересів – некласична філософія, філософія релігії.

РЕЛІГІЙНІ СИМУЛЯКРИ – НЕБЕЗПЕКА СИНКРЕТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Автор виходить з твердження, що епоха модерну призвела до ерозії релігійної культури, але сучасне постмодерне мислення закладає більш небезпечну основу сучасних суспільних конфліктів на основі релігійних симулякрів. Доведено, що їх причиною є синкретичне мислення, як прояв відсутності філософсько-теологічної культури.

Ключові слова: релігійний симулякр, синкретичне мислення, ісихазм, руський мір.

Соціальні та військові конфлікти, що переживає сучасний глобалізований світ мають яскраво виражений релігійний характер. При цьому відомо, що найбільш жорстокими є саме релігійні конфлікти. Можливо пояснити, що суто політична складова конфліктів відбувається навколо розподілу влади, а це закладає можливості для пошуку компромісів. Економічна ж основа людських конфліктів відбувається навколо прибутків, що теж допускає можливість компромісу в питанні поділу власності. Особливість суто релігійних конфліктів полягає в метафізичному підґрунті проблем, що виключає можливість вирішення безпосередньо релігійних конфліктів на онтичному рівні буття, тому що всі земні цінності, включаючи і людське життя, стають відносними порівняно з трансцендентним виміром.

Епоха модерну, або інакше проєкт Нового часу, що століттями розвивав ідеологію сцієнтизму завершився релігійним ренесансом кінця ХХ – початку ХХІ ст. Відродження релігій досить швидко охопило не тільки країни атеїстичного СРСР, а й набрало яскраво вираженого глобального характеру. Саме ці процеси призвели до формування еkleктичних форм світогляду з виразним релігійним елементом, який став важливою частиною конфліктів сучасності.

© В. А. Ігнат'єв, 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57539>

З іншого боку секуляризація суспільства протягом декількох століть в решті – решт досягла своєї мети – призвела до ерозії релігійної культури. Наслідком останньої є посилення синкретизму сучасного постмодерного мислення. В результаті раціональне мислення змінилось поверненням до міфологем, характерною особливістю яких є логічна розмитість на фоні містично-магічних форм мислення, в яких елементи політики, історії, релігії, науки, філософії, мистецтва тощо сформували сакральні симулякри. Якщо ж такі симулякри починають перетворюватися в суспільно-державні міфологеми, то вони провокують релігійно-політичні проекти на кшталт «руського міра», «ісламської держави» тощо. І знайти в цих проектах першооснову релігії чи політики практично неможливо. Все взаємно переплітається і один без одного самостійно не існують.

Але головним наслідком цих процесів є суспільний параліч мислення інтелектуальної еліти, що породжує низку еkleктичних оксиморонів на кшталт «православний фашизм». Інтелектуальний нігілізм паралізує мислення спочатку на фундаментальному рівні еліт, а потім духовно-інтелектуальна порожнеча починає поглинати все суспільство, відкидаючи сучасність до втраченого минулого «золотого віку» «цивілізації», «імперії», «СРСР» тощо. В постмодерному світі суспільні процеси і навіть війни можуть вестись і, як ми спостерігаємо, ведуться не за ради майбутнього, а за ради минулого.

А так як сутність релігії не описується історичними категоріями, то саме релігії відводиться головна місія виправдання інтелектуальної порожнечі. Тобто якщо епоха модерну виводила релігію за рамки фундаментальних цінностей цивілізації, то постмодернізм використовує релігію як засіб суспільно-історичної гри політичних випадковостей. Таким чином онтологічна топологія релігії в реальності підмінюється онтичною інструментальністю.

В решті-решт це призводить до більш кардинального знищення релігії ніж це відбувалося в епоху модерну. Якщо модерн повністю відкидає релігію, то постмодерн залишає всі зовнішні культурологічні форми релігійності, знищуючи її з середини. При цьому на фоні релігійного невігластва відбувається навіть посилення значення релігійності за рахунок сакралізації інших форм суспільного життя.

Зворотною медаллю тотальної сакралізації суспільного життя є політизація релігії. Але сучасні події вітчизняного та міжнародного релігійного тероризму свідчать не тільки про суспільно-політичні причини цих процесів. На нашу думку в середині самих філософсько-теологічних концепціях містяться або закладаються такі небезпечні механізми, що чекають свого суспільно-історичного моменту, який

запускає процеси суспільного самознищення через механізми політизації релігії.

У цьому сенсі досить показовим є історичний процес зародження ідеї російського месіанізму. В праці «Третій Рим. Нарис історичного розвитку ідеї російського месіанізму», що вийшла у 1914 році І. Кірілов зазначив, що «...ідея Москва – Третій Рим немає органічного зв'язку із самосвідомістю російського народу, з його глибинними думками і прагненнями, а цілком видумана одописцями Івана III у видах шовіністичної національної політики» [5, с.3]. Ця думка є досить цікавою з тієї точки зору, що І. Кірілова не можна звинуватити в обтяженні його свідомості історичним атеїзмом чи комунізмом.

Автор звертає увагу на те, що ідея «Третього Риму» містить в собі дві взаємо переплетені окремі ідеї: 1) богообраність народу, 2) спадкоємність царств. Перша – релігійна, трансцендентальна. Друга – політична, іманентна. Ці дві синкретично поєднані ідеї мають чітко визначений історичний характер дохристиянських часів, що сформували єврейський месіанізм. А саме, в книзі пророка Даниїла вказується на тлумачення сну, що приснився вавилонському царю Навуходоносору. А саме, «за днів тих царів Небесний Бог поставить царство, що навіки не зруйнується, і те царство не буде віддане іншому народові. Воно потовче й покінчить усі ті] царства, а само буде стояти вічно» [6, с.1]. Та необхідно зауважити, що спочатку розрізнялись земне і месіанське царство. До земних царств відносились вавилонське, мідо-персидське, еліно-македонське і римське. Месіанським же вважалось християнське царство, яке спочатку не мало етнографічної і тим більше політичної сутності, так як «Царство Моє не від світу цього» [3, с.1]. Тому воно навіть не пересікалось зі світовим римським царством: «Кесарю – кесареви, а Боже – Богу» [4, с.1].

Але з поширенням християнства месіанське царство спочатку зрівнялось з географічними межами римського царства, а потім християнізоване римське царство перетворилось в месіанське. Таким чином народилась ідея Риму як вічного міста. У такому разі падіння Римського царства, а значить останнього християнського царства призведе до другого пришествя Христа і кінця світу як такого.

А так як Візантія вважалась невід'ємною частиною Риму, то ця ідея розвивалась і візантійськими мислителями: Кирило Іерусалімський (V ст.), Андрій Кесарійський, Козьма Індікоплов (VI ст.), патріарх Фотій (IX ст.). Необхідно звернути особливу увагу на «Одрокровення» Мефодія Патарського, в яких закладається національно-грецька основа Візантійської імперії. Мати Олександра Македонського Хузіфа, вона ж Олімпіада після смерті свого сина повертається до свого

батька ефіопського царя Фоли. Потім вона одружується з Візом, який є одночасно засновником міста Віза, що стане столицею імперії. У них народжується дочка Візантія, що вийшла заміж за римського царя Роміла Армалея. Саме їх три сини успадкували три частини римської імперії – Рим, Візантію та Олександрію. А так як всі ці частини управляються, виходячи з кровної спорідненості, то Візантія є законною спадкоємицею всієї Римської імперії. Звідси вже грецьке царство перетворюється в месіанське, а значить вічне. На підтвердження цієї ідеї Козьма Ідолокоплов важливим аргументом вважає володіння грецьким царством головної святині християнства – Чесного Животворящего Хреста, який утверджений в Візантії – центрі всесвіту. А тому грецьке царство є останнім, після чого наступить кінець світу.

Цікаво, що безліч списків «Одкровення» Мефодія Патарського почали ходити в Московській Русі. Ідея спадковості була підхоплена в російській легенді про шапку Мономаха, що була подарована візантійським імператором як символ передачі духовної влади імперії в момент становлення московської державності.

Московське царство почало формуватися в XVI ст. Історичні підстави тут теж буди ототожені, а потім підмінені релігійними аргументами, які виводили російську державність за межі земної історії. Як наслідок ідея «Третього Риму» перетворилась в ідею «Москва – Третій Рим». Ідеолог цієї ідеї чернець Філофей зазначив: «Третій Рим є останній в історичному бутті людства: четвертому Риму не бути. Так в послідовному ході історичного життя народів всі православні християнські царства занепали та злилися в одне царство російське, внаслідок чого російський цар є єдиним християнським царем у всьому піднебессі. Царство російське є останнє світове царство, за якими настане вічне царство Христа» [5, с. 28].

Отже, синкретичне мислення давнього світу отримало свою історичну реінкарнацію. Але, якщо синкретизм давнього світу, що ототожнював світське і Небесне царство в єврейському месіанізмі ще був виправданим, то з початком християнської епохи такий світогляд був не на користь ні релігії, ні державі.

Особливість християнства саме і проявилась в розпочатому процесі обмеження сакралізації навколишнього середовища до меж літургійних Таїнств, що визначаються Євхаристією. Ні суспільство, ні територія, ні держава, ні природа самі по собі не мають сакрального значення в той час як «язичницька релігія була державною в переважному сенсі слова. Рим не тільки визнавав свою релігію: ідея державності тісно переплелася і нього з ідеєю релігії» [1, с. 15]. Це і визначило боротьбу християнської церкви з державою. В решті- решт з прийняттям

християнства відбувалось своєрідне протверезіння розуму, яке зняло магічне сприйняття не тільки державних, але природних явищ, що стало передумовою народження науки. У цьому сенсі наука – дитя християнства.

Окрім цього, в середині самого християнства почали формуватися внутрішні філософсько-теологічні запобіжники політизації релігійного життя. А саме, з IV ст., тобто періоду одержавлення християнства, активно розвивається християнське вчення ісихазму, що проповідує поєднання з Христом «...Дусі та Істині» (Ін. 4,24).

Як наслідок, теорія і практика ісихазму стали не тільки основним здобутком Візантійської імперії, а й особливим надбанням православної культури, що вдало протистояла політизації з боку імперії. «Ісихазм тому й визнаний нині ядром православної духовності, що ісихастська практика створювалася з єдиною метою добування квінтесенції християнського досвіду – досвіду сходження до обоження» [10, с.6]. Ісихазм зсередини християнства став запобіжником догматизації та політизації обряду, церковних, соціальних та державних інститутів.

Тим не менше практика ісихазму, як мистецтво досягнення прямого зв'язку людини з Богом попри своє богословське обґрунтування, і досі залишається невідомим для ширшого кола християн та продовжує сприйматись як спосіб лише чернечого життя.

Корені такого відношення знаходяться у відсутності філософсько-богословського мислення сучасної православної культури, що ототожнює християнську Церкву лише як систему обрядів, а не як систему мислення. Криза мислення в свій час призвела західне християнство до політизації релігії, що, в решті решт, і сформував цілу епоху атеїзму.

На підтвердження думки про живучість синкретичного мислення в сучасних умовах свідчить те, що з початком релігійної свободи кінця XX ст. спостерігається подальша політизація християнства зсередини. Так ще в 60-х роках Г. Прохоров вводить поняття «політичний ісихазм», який на початок XXI століття почав перетворюватися в цілий напрям, соціальну концепцію Російської православної Церкви, що породила «величну» концепцію «русского мира», яка є ніщо інше як релігійний симулякр.

По-перше, сучасні політтехнологи створили такий імідж самому поняттю «русского мира», що дозволяє сприймати його як вічно існуючий, хоча саме словосполучення починає своє існування з XIX століття. «Наприклад, можна згадати, що саме в газеті з назвою «Російський світ» були вперше опубліковані знамениті «Записки з мертвого дому» великого російського письменника Ф.М. Достоевського»

[7, с. 1]. Перетворення ідеї в доктрину відбулось буквально в останні роки ХХ століття. Автором доктрини прийнято вважати російського методолога Петра Щедровицького. Сам він відносить час виникнення доктрини приблизно до 1998 р. [7, с. 1]. За думкою П. Щедровицького, «Русский мир» – «мережева структура великих і малих спільнот, що думають і говорять російською мовою» [12, с. 3].

По-друге, в результаті досягнення понятійної розмитості відбулось отождоження словосполучень «русский мир» і «русская цивилизация». Таким чином «русский мир» вийшов за географічні межі російської державності. Тому що «не секрет, що на території, окресленій адміністративними кордонами РФ, проживає навряд чи половина населення «русского мира»» [12, с. 3]. В результаті географічна розмитість дозволяє підставляти будь-які герменевтичні маніпуляції. А тому «... твердження про розміри частини «Русского мира» за межами Росії має право на існування тільки тоді, коли до нього ми зараховуємо не тільки тих людей, для яких російська мова є рідною, а й, як мінімум тих, хто просто знають російську мову, в тому числі – білінгвів» [7, с. 2].

По-третє, і це є наважливим, відбулось отождоження трансцендентного з іманентним – поняття «русский мир» з поняттям «православ'я». В. Петрунін в своїй праці «Політичний ісихазм і його традиції в Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви» методологічно розширює ідеї Г. Прохорова про «політичний ісихазм» в концепція «соціальний ісихазм». Але ще у Г. Прохорова зазначається, що завдяки ісихастським політичним діячам Кантакузіна, Філофея та Кіпріана перед Москвою відкрились нові геополітичні перспективи. Так Г. Прохоров стверджує, що «ісихазм від початку ХІV століття до його другої половини як проходить своєрідну еволюцію від монастирського індивідуалістичного («келійного») до широкого суспільного руху» [9, с. 100], перед діячами якого відкривається «поле для зовнішньополітичної, міжнародної активності східноєвропейського масштабу» [9, с. 100].

Але ж ісихазм – це «особлива онтологічна практика людини, практика його сходження до актуального онтологічного трансцендування, зміни власного способу буття» [11, с. 1]. А тому, за думкою С. Хоружого, ісихазм, як молитовна практика і політика як організація влади – дві за змістом зовсім різні сфери людської діяльності. І для того, щоб вони поєднались необхідно, щоб одна з них змінила свою внутрішню природу. У свій час теорія і, головне, практика ісихазму врятувала християнську православну культуру попри падіння Візантійської імперії.

У посланні апостола Павла до галатів (гл. 3, ст. 27-28) сказано: «Всі ви, що в Христа хрестилися, у Христа зодягнулися. Нема юдея, ні грека,

нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви однакові у Христі Ісусі» [2, с. 1]. Тобто у Христа немає і не може бути ні «руського», ні «українського, ні «грецького» світу. Є лише світ Христа. А значить немає і не може бути «політичної молитви», як і «політичної літургії», «політичної Євхаристії» ... і як не може бути «політичної ісихії» або ж «політичного зведення розуму до серця» [10, с. 1].

Як висновок необхідно зазначити, що релігійні симулякри – досить живучі форми синкретичного мислення, що свідчать про відсутність філософсько-теологічної культури мислення і складають ментальну основу небезпечних суспільно-політичних конфліктів.

Література

1. *Болотов В. В.* Лекции по истории Древней Церкви. Том 2 // В. В. Болотов. – Санкт-Петербург: Аксион эстин, 2006. – 475 с.
2. *Деяние Св. Апостолов.* Послание к галатам / Библия Онлайн // [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://www.bibleonline.ru/bible/rus/55/03/> – Заглавие с экрана.
3. *Евангелие от Иоанна.* / Библия Онлайн // [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://www.bibleonline.ru/bible/rus/43/18/#36> – Заглавие с экрана.
4. *Евангелие от Матфея.* / Библия Онлайн // [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://www.bibleonline.ru/bible/rus/40/22/> – Заглавие с экрана.
5. *Кириллов И.* Третий Рим. Очерк исторического развития идеи русского мессианизма. 1914 г. М. : Т-во Типо-Литогр. И. М. Машистова, 1914. – 100 с.
6. *Книги Даниила* / Библия Онлайн // [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://www.bibleonline.ru/bible/rus/27/02/> – Заглавие с экрана.
7. *Пантелеев С. Ю.* Концепция «Русского мира» и Интернет / С. Ю. Пантелеев // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://wap.ostrog.forum24.ru/?1-19-0-00000073-000-0-0-1404932347> – Заглавие с экрана.
8. *Петрунин В.В.* Политический исихазм и его традиции в Основах социальной концепции Русской Православной Церкви [Электронный ресурс]: Дис. канд. филос. наук: 09.00.13, М.: РГБ, 2005, с. 132.
9. *Прохоров Г.М.* Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV веке / Г. М. Прохоров // – Режим доступа: http://www.pushkinskiydom.ru/Portals/3/PDF/TODRL/23_tom/Prohorov/Prohorov.pdf – Заглавие с экрана.
10. *Хоружий С.* Исихазм и империя: такие разные спутники [Электронный ресурс] / С. Хоружий // – Режим доступа: http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/10/horuzhy_impéria.pdf – Заглавие с экрана.
11. *Хоружий С.* Исихазм и «политический исихазм»: к уточнению понятий [Электронный ресурс] / С. Хоружий // – Режим доступа: http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/05/hor_polit_isikhazm.pdf – Заглавие с экрана.
12. *Щедровицкий Г. П.* Русский мир. Возможные цели самоопределения / Г. П. Щедровицкий // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=2015 – Заглавие с экрана.

Игнатъев В.А.

РЕЛИГИОЗНЫЕ СИМУЛЯКРЫ – ОПАСНОСТЬ СИНКРЕТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Автор выходит из утверждения, что эпоха модерна привела к эрозии религиозной культуры, но современное постмодерное мышление закладывает более опасную основу современных общественных конфликтов на основе религиозных симулякров. Доказано, что их причиной является синкретическое мышление, как проявление отсутствия философско-теологической культуры.

Ключевые слова: религиозный симулякр, синкретическое мышление, исихазм, русский мир.

Ignatyev V.A.

RELIGIOUS SIMULACRUM – DANGER SYNCRETIC THINKING

The author comes from the assertion that the era of modernity has led to the erosion of religious culture. The consequence of the latter is to strengthen the syncretism of contemporary post-modern thinking. As a result of rational thinking it was replaced by a return to mythologem characteristic feature of which is logical in the background blur mystical and magical forms of thought that form the sacred simulacra. If such simulacra are starting to turn into a public-private, myths with fused into one political and religious factors. As a result, the ontological topology religion replaced ontical instrumentality. This results in a drastic destruction of religion than it does in the modern era. The roots of this relationship is the lack of philosophical and theological thinking of contemporary Orthodox culture.

The crisis of thought at one time to Christianity led to the politicization of religion that, in the end, and shaped an entire era of atheism. In support of the idea of vitality syncretic thinking in modern conditions shows that with the beginning of the religious freedom of the late twentieth century. observed further politicization of Christianity from within. Since the introduction of the concept of «political hesychasm», which at the beginning of the XXI century has become transformed into the concept of «Russian World» – is none other than the religious simulacrum.

As a conclusion it should be noted that the religious simulacra – quite tenacious forms of syncretic thinking that shows a lack of philosophical and theological thought and culture of the mental framework of dangerous socio-political conflicts.

Keywords: religious simulacrum, syncretic thinking, hesychasm, the Russian world.

Надійшла до редакції 11.03.2016 р.